

DIFERENCIÁCIA REGIONÁLNEHO ROZVOJA SLOVENSKA A JEJ SOCIÁLNO – EKONOMICKÉ DOPADY

Anna Bilá

Inštitút regionálneho a komunálneho rozvoja Technická univerzita v Košiciach

Abstract: *This conference paper deals with the regional development problems of Slovakia emphasizing the presentation of its developmental differentiation after the entry into European Union (EU). It depicts the regional differentiation problems inward the new EU member states as well as the European regional policy changes. It presents the regional development of Slovakia in more extensive social-economical and social-spatial changes of society trend within the Transformation time period. The realized analysis demonstrate the considerable regional disparity both in European Union both in Slovakia. Strategically, the regional policy should be aimed at the solution of this state in the individual member states. The state financial aid forms the significant part of regional policy. In conclusion, this paper compare the region disposal and the developmental trend of Slovakia with the information society development conditions.*

Key words: *regional differentiation, European regional policy, regional competitiveness, strategic trend of regional policy, state financial aid, social – economical impacts*

Tento príspevok vznikol v rámci riešenia grantu VEGA č. 1/1241/04 „Problémy SR pri dosiahnutí plnej absorpčnej schopnosti čerpania zdrojov z fondov EÚ“.

Európska regionálna štruktúra a jej zmeny spôsobené vstupom nových členských krajín
Európska únia (EÚ) prechádza mnohými zmenami v oblasti politickej, ale aj regionálnej štruktúry. Jedným z najdôležitejších pohybov v Európe bol posun politických hraníc EÚ smerom na východ. V novom usporiadaní Európy vnímame budúcnosť európskych regiónov závislú na mnohých faktoroch. V regionálnej politike je potrebné pristupovať s istým stupňom individuality ku každému regiónu s ohľadom na politické, ekonomické, sociálne a kultúrne odlišnosti. Rozdielny historický vývoj, geografická poloha, prírodné podmienky, ekonomická, demografická a sídelná štruktúra spôsobujú veľmi významné ekonomicko-sociálne disparity. Regionálne rozdiely majú tendenciu sa zvyšovať v prostredí trhovej ekonomiky, procesov globalizácie a európskej integrácie. Opatrenia štrukturálneho charakteru, ktoré postupne zavádza Európska únia majú za cieľ limitovať trendy a menej rozvinutým regiónom zaistiť podmienky pre rýchlejší rozvoj. Ekonomická úroveň nových členských štátov je nižšia než priemerná úroveň EÚ a ich vstup znamenal významnú finančnú záťaž pre rozpočet EÚ. Regionálna politika vychádza z rastúcich disparít: západ – východ, centrum – periféria, mesto – vidiek, prihraničné regióny EÚ – ostatné územie. Badáme ďalšie narastanie rozdielov medzi rozvinutými regiónmi a málo rozvinutými regiónmi. Rozvinuté regióny majú z vytvoreného voľného vnútorného trhu najväčšie výhody. Väčšinou sa jedná o centrálné regióny s malými vzdialenosťami výrobcov a trhom, s rozvinutou infraštruktúrou, vysokým stupňom urbanizácie a rozhodujúcim prílivom zahraničných investícií. Z hodnotenia doterajšieho vývoja nových členských krajín možno sledovať regionálne disparity najmä vo sfére ekonomickej konkurencieschopnosti, podnikateľského prostredia, životnej úrovne a sociálnej situácie obyvateľov. Prehlbovanie regionálnych disparít môže spôsobiť poruchy v transformačnom procese a zvyšovať náklady na jeho priechodnosť a realizáciu. Na politiku kohézie vplýva niekoľko faktorov:

- zväčšenie ekonomických rozdielov vo vnútri EÚ,
- geografický posun v štruktúre rozdielov,

- menej priaznivá situácia v zamestnanosti.

Po rozšírení EÚ došlo k výraznému zväčšeniu regionálnych disparít v HDP na obyvateľa. V rozšírenej EÚ kleslo pod 75 % hranicu celkovo 67 regiónov, ktoré reprezentujú 26 % z celkovej populácie (116 miliónov osôb). V pôvodných členských štátoch dosahuje len 30 regiónov HDP na obyvateľa pod 75 % (12 % populácia – 47 miliónov), v porovnaní s priemerným HDP na obyvateľa EÚ 25.

Regionálne disparity v nových členských krajinách

Pred analyzovaním disparít na regionálnej úrovni je vhodné porovnať priemerné ročné tempa rastu HDP medzi EÚ 15 a novými členmi (EÚ 10), ako aj v rámci jednotlivých nových členských krajín (tab. č. 1).

Priemerná ročná miera rastu HDP za obdobie 1981 – 2002

Tab. 1

Krajina	1981 – 1990	1991 - 2000	2001	2002
EÚ 15 - starí členovia	2,5	1,9	1,5	0,9
EÚ 10 – noví členovia	0,8	1,6	2,6	2,5
Česká republika	1,3	1,5	3,1	2,0
Estónsko	1,9	0,2	5,0	5,8
Maďarsko	0,8	2,1	3,8	3,3
Litva	3,6	-2,4	7,9	6,1
Lotyšsko	3,3	-2,8	6,5	6,7
Poľsko	0,8	4,4	1,0	1,3
Slovensko	1,2	2,0	3,3	4,4
Slovinsko	-0,6	2,6	2,9	3,2
Cyprus	6,3	4,2	4,1	1,8
Malta	0,8	1,6	2,6	2,5

Zdroj: Strategic spatial development document for CADSES, Bonn, september 2005

Porovnaním priemernej ročnej miery rastu HDP oboch skupín krajín pozorujeme dve tendencie:

- pri skupine krajín EÚ 15 priemerná ročná miera rastu za obdobie 1981 – 2002 má tendenciu rovnomerného poklesu,
- za skupinu krajín EÚ 10 priemerná ročná miera rastu rastie s určitou mierou nerovnomernosti, jej miernejší rast možno pozorovať v období 1991-2000 a určitú mieru stagnácie v rokoch 2001 a 2002. Obdobia nižšieho tempa rastu HDP v štátoch EÚ 10 možno vysvetliť transformáciou ekonomiky z centrálne plánovanej na trhovú ekonomiku.

Vývoj v jednotlivých krajinách EÚ 10 bol diferencovaný. Jedná skupina krajín (Estónsko, Litva, Lotyšsko, Slovensko, Maďarsko a Slovinsko) dosahovali nadpriemerné tempá rastu HDP v jednotlivých obdobiach, aj keď v období 1981-2000 Litva, Lotyšsko a Slovinsko dosahovali záporne hodnoty rastu HDP. Dynamika rastu sa pripisuje rastovému potenciálu a uskutočnenej kvalite systémových zmien v jednotlivých krajinách.

Z analýzy HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily vyplýva zaostávanie nových členských krajín EÚ. Kým v roku 2000 dosahovala v EÚ hodnotu HDP na obyvateľa 20 603 eur, pre skupinu nových členských krajín EÚ je 11 194 eur (49,5 % priemer EÚ). Len tri regióny NUTS II z nových členských krajín dosahujú nad 75 % úroveň priemeru (Bratislava – 97,5 %, Stredné Maďarsko – 75,6 % a región Praha 121 %). Podľa uvedeného ukazovateľa 22 z 35 NUTS II regiónov V4 dosahuje menej ako 50 % priemernej európskej úrovne. Ak porovnáme

úroveň produktivity práce meranej v HDP v PKS na pracovníka je rozdiel oveľa nižší. Rozdielna miera využitia pracovného potenciálu a miera nezamestnanosti je dôsledkom uvedených rozdielov v HDP/obyv. a produktivite. V tabuľke č. 2 uvádzame porovnanie regiónov NUTS II s najvyššou a najnižšou produktivitou HDP na pracovníka v roku 2002. Z porovnania vyplýva, že rast miery pracovnej aktivity a rast zamestnanosti by sa mal stať prioritou v nových členských krajinách EÚ.

HDP na pracovníka v regiónoch NUTS II v roku 2002 (EÚ 25)

Tab. 2

Najvyššia produktivita			Najnižšia produktivita		
Praha	(CZ)	131,1	Lubielske voj.	(PL)	37,4
Bratislava	(SK)	103,3	Padkarpatskie voj.	(PL)	40,1
Stredné Maďarsko	(HU)	93,4	Podlaskie voj.	(PL)	41,6
Mazoviecke voj.	(PL)	79,7	Swietkrzyskie voj.	(PL)	44,9
Slaskie voj.	(PL)	65,2	Warminsko-Mazurskie	(PL)	45,4
Zapadopomorske voj.	(PL)	61,3	Opolskie voj.	(PL)	45,9
Dolnosaskie voj.	(PL)	60,6	Východné Slovensko	(SK)	46,4
Nyugat-Dunántal	(HU)	59,3	Malopolskie voj.	(PL)	46,6
Moravskoslezsko	(CZ)	59,2	Stredné Slovensko	(SK)	47,5
Jihovýchod	(CZ)	58,2	Dél-Alfold	(HU)	48,8

Zdroj: Strategic spatial development document for CADSES, Bonn, september 2005

Usmernenia EÚ majú vplyv na regionálnu politiku jednotlivých členských krajín. Tretia správa o ekonomickej a sociálnej súdržnosti prijala v roku 2004 päť nových návrhov nariadení, ktoré sa týkajú štrukturálnych fondov a kohézneho fondu pre programovacie obdobie na roky 2007-2013. Na základe kohéznej politiky sa budú finančné zdroje prideliť v rámci troch nových prioritných cieľov štrukturálnej pomoci – konvergencia, konkurencieschopnosť a zamestnanosť a európska územná spolupráca.

Zameranie regionálnej politiky a regionálna pomoc

Úlohou regionálnych politikov je robiť rozhodnutia o priestorovej alokácii zdrojov a všeobecnej koncepcii rozvojovej stratégie. Národná rozvojová stratégia by mala mať prioritu v začiatkoch štádia dobiehania, kedy väčšia časť verejných investícií by mala byť koncentrovaná na najefektívnejšie projekty, z ktorých mnohé majú tendenciu k lokalizácii v národných „póloch rastu“. Analýzy bohatších krajín EÚ poukazujú na výrazný efekt rozptylu, šírenia, prenášania rastu z rozvinutejších do zaostávajúcich regiónov. Uvedený rámec stratégie regionálnej politiky musí byť sprevádzaný explicitnou regionálnou rozvojovou koncepciou. Vytvára sa tak vzájomná kooperácia ekonomiky, vedy, vzdelávania s politikou na rôznych úrovniach. Koncepcia endogenného rozvoja spočíva v koordinácii podnikateľských aktivít, tvorbe novej industriálnej zamestnanosti pomocou kvalitnej pracovnej sily, väzbami medzi verejnou správou, univerzitami, inštitúciami výskumu a rozvoja, inštitúciami podporujúcimi podnikateľské prostredie, finančná a podporná tvorba kapitálu. Endogenné koncepcie na národnej a regionálnej úrovni zahrňujú špeciálne nástroje pre zlepšenie regionálnej ekonomiky, rastu konkurencieschopnosti malých a stredných podnikov, podporu inovácií, zakladania nových podnikov, priťahovania nových aktérov do regiónov, rozvoj ľudských zdrojov a modernizáciu infraštruktúry. Je sprevádzaná politikou medzinárodnej integrácie zameranej na export, medzinárodné networks a získavanie zahraničných fondov.

Usmernenia o regionálnej pomoci a kontroly štátnej pomoci môžu podporovať kohéznu politiku [1]. V zmysle účinku kontroly štátnej politiky na regionálnu distribúciu hospodárskych činností ostáva kontrola štátnej pomoci veľmi dôležitá v kontexte rozšírenej Európskej únie. Na rok 2006 je zamerané úsilie na dosiahnutie modernejších, jednoduchších

a jasnejších pravidiel v oblasti štátnej pomoci, pri zohľadňovaní zmien kohéznej politiky a s cieľom poskytovať lepšie ciele objemu pomoci. Európska komisia uskutočnila prehodnotenie regionálnej pomoci na nové ciele politiky súdržnosti [2]. Hlavným návrhom je zníženie maximálnych hraníc regionálnej pomoci, ktoré vyplýva zo záväzkov ohľadom zníženia a presmerovania štátnej pomoci dohodnutých na zasadaniach Európskej rady v Štokholme a Barcelone. Komisia by sa mala zaoberať aj prechodnými opatreniami na zabránenie nepriaznivého ovplyvnenia niektorých regiónov. Opatrenia zamerané na prechodnú pomoc, ktoré budú dostatočne významné na to, aby regiónom umožnili dosiahnuť priemernú európsku konvergenčnú úroveň v rokoch 2007-2013 neohrozia splnenie záväzkov zo zasadnutí Európskej rady. Usmernenia o regionálnej pomoci vychádzajú z predpokladu, že vládna súdržnosť a politika hospodárskej súťaže sa dopĺňajú. Cieľom oboch je rast, konkurencieschopnosť a trvalo udržateľného rozvoja v celej Európe v súlade s lisabonskými a göteborgskými rokovaniami. Menej rozvinuté regióny sa musia spoliehať nielen na zvýšenú pomoc prostredníctvom fondov Spoločenstva, ale aj na väčšiu podporu pri poskytovaní štátnej pomoci, ktorá môže stimulovať investície a celý hospodársky rozvoj. Ako príklad uvedieme štatistické hodnotenie regiónu Slovensko - Východ z hodnotení Eurostatu v roku 2005. Regiónu Slovensko - Východ patrí jedna z posledných 10 priečok európskych štatistík v porovnaní s ostatnými regiónmi EÚ, či už ide o HDP na obyvateľa, kde východné Slovensko dosahuje 37,2 % európskeho priemeru. Miera nezamestnanosti východu je 24,2 %. Ešte markantnejšia je pri nezamestnanosti 15 - 24 ročných, čo činí na východnom Slovensku 42,5 %. Výrazne rozdiely medzi regiónmi môžeme pozorovať v procese podávania, schvaľovania a realizácie projektov pre cieľ 1 zo štrukturálnych fondov v SR v roku 2005 (tab. 3).

Tab. 3

Slovensko	Počet obyv.	Podané projekty	Projekty suma	Realizované projekty	Projekty suma	Zamietnuté projekty	Projekty suma
Región Západ	1,85 mil.	3328	78,68 mld.	883	29,86 mld.	660	18,94 mld.
Nitriansky kraj	709000	1524	30,98 mld.	389	11,19 mld.	286	7,51 mld.
Trenčiansky kraj	601000	957	28,5 mld.	300	10,37 mld.	189	8,03 mld.
Trnavský kraj	553000	847	19,2 mld.	194	8,3 mld.	185	3,4 mld.
Región Stred	1,35 mil.	2316	64,15 mld.	506	23,24 mld.	603	14,85 mld.
Bansko-bystrický kraj	658000	1263	36,86 mld.	285	14,5 mld.	331	6,47 mld.
Žilinský kraj	694000	1053	27,29 mld.	221	8,74 mld.	272	8,38 mld.
Región Východ	1,57 mil.	2479	55,67 mld.	497	18,91 mld.	580	13,93 mld.
Košický kraj	770000	1215	24,47 mld.	250	8,67 mld.	260	6,00 mld.
Prešovský kraj	796000	1264	31,2 mld.	247	10,24 mld.	320	7,93 mld.
Spolu	4,77 mil.	8123	198,5 mld.	1886	72,01 mld.	1843	47,72 mld.

Vývojové smerovanie sociálno-priestorovej situácie Slovenska

Do regionálnej politiky by sa mali premietnuť dôležité poznatky zo sociálno-priestorovej analýzy regionálnej úrovne SR, ktoré uskutočnil Sociologický ústav SAV v Bratislave:

- *Slovensko je regionálne výrazne diferencované* pričom existuje celý rad typov – Typologická diferencácia regiónov SR sa týka kategórie problémových regiónov. Táto skutočnosť si vyžaduje špecifický prístup k jednotlivým regionálnym typom.
- *Regionálna diferencácia nadobúda územnú (priestorovú) líniu oddeľujúcu rozvinuté a málo rozvinuté regióny.* Ak vychádzame z typológie a koncentrujeme sa na skupinu problémových regiónom potom zistíme, že z ich celkového počtu (30 okresov) sa 23 % nachádza na západnom, 30 % na strednom a 47 % na východnom Slovensku. Východné Slovensko patrí medzi najchudobnejšie regióny v rámci EÚ.
- *Regionálna diferencácia má multidimenzionálny charakter* uvedené konštatovania vyplývajú z posúdenia regionálnych rozdielov a nerovnosti, ktoré sú v SR charakterizované ako ekonomické a až potom ako sociálne, menej už ako humanitné či civilizačné. Sociálne a humanitné vedné odbory nie sú priamo oslovované, aby riešili túto problematiku [4].
- *Potreba nových prístupov k analýzám diferencácie územných jednotiek.* Regionálna sféra je mnohorozmerná a multidimenzionálna, preto je ťažko možné v jednom výskume obsiahnuť všetky dimenzie. Táto problematika si preto vyžaduje komplexnosť prístupu spojenú s multidimenzionálnosťou a multidisciplinárnosťou.

Pri analýze regionálnej diferencácie prevláda názor, že na odkrytie jej hlbších koreňov diferencácie je potrebné zostupovať k menším územným jednotkám (NUTS 4), ktoré preukazujú trendy a charakteristiky diferenciačných procesov.

Záver

V európskom kontexte rozlišujeme dve úplne rozdielne situácie: situáciu európskych regiónov so závažným znevýhodnením, ktoré bráni ich približovaniu sa k európskemu priemeru a situáciu regiónov, ktoré dosiahli rast, ale potrebujú zlepšiť svoju konkurencieschopnosť. Tieto situácie by sa mali riešiť rozdielne s odstupňovaním horných hraníc v usmerneniach o regionálnej pomoci. Na Slovensku dobieha etapa industriálnej modernizácie a začína sa postmoderná informačná etapa. Disponibility k prechodu na informačnú spoločnosť sú v regionálnom ponímaní veľmi diferencované. Zložitosť a náročnosť procesu znižovania regionálnych disparít spočíva v odstraňovaní viacerých vážnych rizík: existencia silne marginalizovaných regiónov i subregiónov Slovenska, s ktorou sú spojené rizika prehlbovania regionálnych disparít z hľadiska kvality obytného prostredia, infraštruktúry, zamestnanosti, ako aj riziko prehlbovania diferencovanej miery pripravenosti na realizáciu regionálnych politík vnútorných a cezhraničných.

Literatúra:

- [1] European Policy Research Paper, No. 51 European Policies Centre \$.
- [2] Prehodnotenie usmernení o regionálnej politike. Non-paper pracovísk GB, Brusel, apríl 2005.
- [3] Buček, M. a kol. (2003): Regionálne aspekty integrácie do Európskej únie. IN Ekonomické a sociálne súvislosti integrácie Slovenska do Európskej únie, Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV, Bratislava, 2003.
- [4] Pašiak, J. (2004): Sociologický kontext regionalizmu a regionalizácie. Vybrané oblasti teoretickej a metodologickej problematiky. SÚ SAV, Bratislava (manuskript).

Kontaktná adresa:

Ing. Anna Bilá, PhD.

Inštitút regionálneho a komunálneho rozvoja Technická univerzita v Košiciach

042 00 Košice, Slovenská republika

Tel. č./fax. č.: 421 55 6023219

e-mail: anna.bila@tuke.sk